

ЕТНОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ РОБОТИ БІБЛІОТЕК ЧЕРНІГІВЩИНИ

Ольга Шурубенко,
бібліотекарка

Чернігівської обласної універсальної
наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка

У час, коли перед бібліотечними закладами країни постають завдання здійснення реформування та оптимізації своєї діяльності, збільшення кількості користувачів, підвищення активності й креативності в роботі, одним із основних напрямів досягнення зазначених цілей може стати етнографічно-краєзнавча робота.

Вивчаючи та досліджуючи історію свого населеного пункту, особливості його звичаїв та обрядів, бібліотекар може залучати до пошукової роботи жителів громади, проводити різноманітні заходи та конкурси, організовувати цікаві виставки не тільки у стінах книгозбірні, а й за її межами.

Етнографічне краєзнавство передбачає широкий спектр вивчення народної матеріальної та духовної культури: фіксацію відомостей про традиційні народні житло, їжу, одяг, промисли і ремесла, звичаї, вірування, обряди, менталітет тощо. Аби зберегти, відродити та популяризувати пам'ять про своїх предків, бібліотеки Чернігівщини активно вивчають історію та культуру рідного краю, досліджують родоводи місцевих жителів, збирають старожитності, зразки усної народної творчості, давні світлини, проводять реконструкції різноманітних питомих українських обрядів.

Етнографічно-краєзнавча діяльність бібліотек області здійснюється з метою:

– активізації культурно-просвітницької роботи серед жителів громад;

– залучення до краєзнавчо-пошукових заходів молоді та всіх небайдужих до історії рідного краю;
– розширення взаємодії з іншими закладами культури, істориками, краєзнавцями та ін.;

– формування позитивного іміджу бібліотеки та бібліотекаря;
– популяризації звичаїв і традицій свого регіону. Основне завдання, яке ставлять перед собою бібліотеки, – не тільки вивчити й дослідити історію населених пунктів, народні творчість та побут, а й відтворити основні засади духовної самотності, глибше пізнати характер своїх предків, відродити «живе» слово.

Бібліотечні фахівці області, досліджуючи етнографічну інформацію, збирають дані в сільській місцевості, що передбачає живе спілкування дослідника з носіями первинних етнографічних відомостей, а також аналізують літературні та архівні матеріали.

Поширеним є вивчення літературних джерел відомих письменників-краян. З їхньої творчості можна, наприклад, дізнатися про ментальні особливості предків, побут, обряди, особливості тогочасної топоніміки поселення.

Працівники районних бібліотек та бібліотекарі тих населених пунктів, які мають зручне транспортне сполучення з м. Черніговом та районними центрами, досліджують і архівні документи.

Загалом етнографічне краєзнавство є одним із пріоритетних напрямів роботи в більш як 150 бібліотеках Чернігівської області – і в маленьких сільських, і в міських та районних. Дослідження історії та культури рідного краю – це нелегка робота, яка потребує багато часу, сил, знань і, звичайно, бажання. У когось наполегливості вистачає на створення цілої кімнати старожитностей, а в когось – народознавчого куточка. Але і те, й інше, безперечно, заслуговує на увагу і підтримку, адже в основі лежить любов до рідної землі, до України.

На Чернігівщині бібліотечні народознавчі кімнати, світлиці, експозиції тощо на муніципальному рівні не мають офіційного статусу, тому «музейні» зобов'язання бібліотекарів тримаються лише на їхньому ентузіазмі, що сприяє популяризації книг та читання, організації дозвілля користувачів, залученню їх до пошукової роботи.

Форпостом збереження народних традицій і звичаїв свого села завжди були та залишаються сільські бібліотеки. Народознавчі куточки, що створені в них, мають різні назви: «Із бабусиною скрині», «Люби і знай свій рідний край», «Обереги пращурів знай і оберігай», «Мій край – моя історія», «У бабусі на горищі», «Промовляє сива давнина» та ін. У них може бути різна кількість експонатів, різне оформлення, але всі вони є родзинкою бібліотеки, відображенням небайдужості, патріотизму бібліотекаря. Чи не диво, коли поряд із книжковими полицями, на яких чекає свого читача, скажімо, соціально-побутова повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», красується майстерно розмальована скриня, на яку з такою насолодою дивилася стара Кайдашиха на розглядинишу у Мотрі? А якою окрасою для бібліотеки є вишиті рушники, дерев'яні ікони, глиняний посуд, взуття, прикраси тощо! До всіх експонатів, що зберігаються в бібліотеках, можна підібрати літературне тло, провести паралелі і таким чином зацікавити читача.

А Чернігівщині є чим зацікавити і що показати. У період науково-технічного прогресу та інформаційного буму більшість школярів та молоді зосереджені на соціальних мережах, цікавляться можливостями своєї реалізації, майбутньою кар'єрою тощо. У гонитві за новачками і лайками українці втрачають найцінніше – пам'ять про минуле, нехтують суто українськими звичаями та традиціями. Завдання бібліотек – прищепити дітям, молоді, іншим жителям своїх громад любов і повагу до минувшини, нагадати про їхнє коріння, навчити пишатися своїм родом.

У народі кажуть: «Хто не знає минулого – той не вартий майбутнього». Мабуть, про це добре знав бі-

бліотекар Займищанської сільської бібліотеки-філії Сновської ЦБС, на жаль, нині покійний О. Крумчак, який завідував закладом упродовж 48 років. Він перетворив частину своєї книгозбірні на справжній центр культури і краєзнавства. Кожна полицка, кожен стіл для експонатів зроблені власноруч Олександром Євгеновичем. У закладі зібрано інформацію про історію не тільки села, а й усього Сновського району. Це

текстові розвідки і фотолітопис села, родоводи деяких його жителів, артефакти з розкопок, предмети народного побуту. Всі накопичені краєзнавчі відомості бібліотекар виклав у виданні «Займище: історія села із найдавніших часів і до наших днів» (вийшло в літературному оформленні письменника-земляка О. Смоляка), бібліографічному покажчику «Займищанська сільська бібліотека-філія: сторінки історії і сучасності». Ще одну свою працю – «Літописи розповідають» – О. Крумчак присвятив історії виникнення і розвитку населених пунктів на території Сновського району. Сьогодні краєзнавчу справу в Займищі продовжує бібліотекарка С. Смоляк.

У 2004 р. на базі Наумівської сільської бібліотеки-філії Корюківської ЦБС (нині Наумівська бібліотека – філія Корюківської ПБ) з ініціативи завідувачки О. Лантух створено історико-краєзнавчу кімнату. Ользі Степанівні вдалося зібрати інформаційні матеріали про історичне минуле Наумівки (документи, світлини), предмети українського побуту, різноманітний реманент селян, старовинний

одяг, вишиті у традиційному народному стилі рушники, домоткані килими, різьблені вироби тощо. У 2005 р. завідувачка книгозбірні видала невеличку брошуру з історії села «Наумівка: моє святе село».

Для юних краєзнавців у Наумівській бібліотеці діє клуб «Джерело», на засіданнях якого відбуваються подорожі в минуле, краєзнавчі діалоги та інформлабіренти, літературно-краєзнавчі журнали, панорами, виставки народних умільців села тощо.

Крім наумівців та жителів Корюківщини, в історико-краєзнавчій кімнаті побували школярі, колеги-бібліотекарі із сусідніх Сосниччини та Сновщини, а також столичні гості з Корюківського відділення товариства «Чернігівське земляцтво» в м. Києві, з Державного музею народної архітектури та побуту НАН України, студенти Київського національного університету культури і мистецтва, фольклорно-експедиційні групи з Києва та Чернігова, знімальна група програми «Надвечір'я» телеканалу «UA:Перший», гості з Німеччини – уродженці Наумівки та ін.

У Городнянській центральній бібліотеці діє кімната «Старожитності Городнянщини», в якій зібрано

Куточок родоводів у Займищанській сільській бібліотеці-філії

Частина експозиції історико-краєзнавчої кімнати Наумівської бібліотеки-філії

зразки рушників, різноманітного господарського і хатнього начиння: кросна, сукало, самопрядка, куделя та кужолка, човник із цевкою, навој, прац, набілки, рубель, ступа з товкачем, жлукто, кажан, грабци, дежка, етаджерка, сулія, кошель, берда, пастали, чесало, ціп, трепло, салотівка, глек (назви експонатів подано на місцевому діалекті) та ін.

У травні 2019 р. завдяки ентузіазму директорки публічної бібліотеки Олишівської ОТГ Т. Шеремет було створено осередок традицій та звичаїв «Олишівська хата».

Для експонатів у бібліотеці виділили простору кімнату, в якій відтворили інтер'єр старожитньої хати з місцевими особливостями. Олишівська скарбниця старожитностей містить зразки автентичного жіночого та чоловічого одягу; колекцію рушників, настільників, хусток, вишитих картин; домоткані килими; ікони; предмети побуту (лавки, столи, розмальовані та ковани скрині, праски, гончарні вироби тощо); сільськогосподарський реманент тощо. Знайшли прихисток у музеї і картини народного малярства та давні чорно-білі світлини.

Колекція виробів із соломи представлена десятками одиницями експонатів XIX–XX ст., які селяни виготовляли для власного вжитку та на продаж. Це різноманітні коробки та горщики грушо-, глеко- та чашоподібної форми для зберігання й транспортування зернових культур, борошна, квасолі, полови, одягу тощо. Особливістю цих ємностей є великий розмір – метр заввишки і півтора завширшки. Професійні олишівські майстри плели горщики настільки щільно, що вони навіть воду не пропустили.

«Олишівська хата» також має колекцію колодок відомого в селищі майстра-чоботаря М. Лапи.

Збирати різні старожитності очільниці книгозбірні допомагають небайдужі односельці. Крім того, Т. Шеремет проводить різноманітні заходи, які ознайомлюють сучасників із життям, звичаями та обрядами пращурів, відроджує рецепти старовинних олишівських страв, улаштовує виставки старожитностей біля будівлі бібліотеки. Так, в «Олишівській хаті» цьогоріч відродили давні олишівські традиції приготування до Святвечора та святкування Різдва, провели флешмоб «Ох на хустки і багата наша Олишівська хата!», а народний фольклорно-етнографічний ансамбль «Пряля» показав реконструкцію обряду випікання олишівського весільного короваю та обрядове дійство «Пане господарю, дозвольте щедрувати».

Т. Шеремет є активною користувачкою фейсбуку. В соціальній мережі натхненна, залюблена в рідний край директорка-ентузіастка викладає сучасні й давні світлини олишівців, розповідає про їхні звичаї та традиції, публікує дописи про бібліотечні заходи, історію розвитку олишівських ремесел; щиро дякує дарувальникам старожитностей за такі цінні для «Олишівської хати» експонати. Тетяна Іванівна ще мріє створити такий собі український простір просто неба: поставити біля бібліотеки криницю із журавлем, млин; відкрити студію для дітей «Живий льон» і на невеличкій ділян-

ці поблизу «Олишівської хати» вирощувати льон, збирати його та обробляти, а потім прясти.

Наприкінці 2019 р. постійну мініекспозицію українських старожитностей Чернігово-Сіверського краю відкрили в Чернігівській міській бібліотеці ім. М. М. Коцюбинського. На виставці представлено зразки народного вбрання (сорочки, керсетки, плахти), рушники, предмети вжитку (прядку, діжу, коромисло, рубель, качалку, деталі ткацького верстата, маслобійку). Ініціатива створення мініекспозиції належить директорці бібліотеки Л. Зіневич, яка

впродовж 2006–2018 рр. збирала різноманітні зразки матеріальної культури. Також деякі експонати надали користувачі та співробітники бібліотеки, слухачі безкоштовних курсів української мови, що діють при книгозбірні.

В автентичних декораціях експозиції відбулися театралізовані заходи, присвячені українським народним святкам: реконструкція Андріївських вечорниць, свята Маланки, Колодія (Масниця). Наприклад, для святкування

вечорниць частину холу бібліотеки, де проходило дійство, переобладнали під поліську хату. Учасники заходу ворожили, кусали калиту, співали, танцювали, ласували варениками.

На початку 2020 р. мініекспозиція українських старожитностей Чернігово-Сіверського краю дістала нову назву – Центр поліської автентики. Він діє при бібліотеці на волонтерських засадах. Наразі експозиція не має спеціального приміщення і розташована на другому поверсі бібліотеки.

Передбачається, що Центр займатиметься не лише збереженням, а й дослідженням та популяризацією українського автентичного одягу, прикрас, предметів побуту, фольклору, реконструюватиме традиційні обряди з українською музикою та українськими стравами, проводитиме майстер-класи народних ремесел, створюватиме тематичні фотозони, виставкові експозиції, знайомитиме місцеву громаду з традиціями та звичаями свого регіону, особливостями поліського строю, вишивки, зав'язування хусток, розписування писанок тощо.

Центр поліської автентики співпрацює з ОТГ області. Так, до збирання місцевого фольклору долучилися небайдужі представники Слабинської ОТГ. Вони поспілкувалися з літніми жителями с. Слабин і зробили відеозаписи різножанрових пісень, зібрили інформацію про обряди та зразки місцевих діалектів. Також було зафіксовано зразки обрядів у селах Семенівської ОТГ.

Цьогоріч Чернігівська міська бібліотека ім. М. М. Коцюбинського подавала проект «Центр поліської автентики» на розгляд Українського культурного фонду. Проект пройшов технічний відбір, дістав високу оцінку експертів, але, через скорочення фінансування УКФ у зв'язку з пандемією COVID-19, уряд не має коштів для його реалізації.

У перспективі бібліотекарі мріють про подальший розвиток центру: написання грантових проектів, розширення співпраці з громадами та установами.

Експозиція «Олишівської хати»

Бібліотеки Прилуцької, Городнянської, Куликівської, Новгород-Сіверської, Семенівської, Сновської, Сосницької ЦБС, Корюківської, Михайло-Коцюбинської, Носівської, Олишівської ПБ є активними збирачами усної народної творчості. Своїми напрацюваннями книгозбірні діляться в бібліотечних виданнях (наприклад, «Легенди Прилуцького краю» Прилуцької ЦБС) та спеціальних теках: «Легенди, казки, перекази, діалекти і пісні мого села» (бібліотеки Городнянського району), «Чарівна скарбниця» (зразки усної народної творчості жителів с. Орлівка Новгород-Сіверського району), «Пісні вустами односельчан» (с. Знам'янка Прилуцького району), «Перлинки з минувшини: діалекти Сновщини» (Сновська ЦБС) тощо.

У великих містах є багато фахових істориків і краєзнавців, які системно, науково й професійно вивчають та досліджують ту чи іншу історичну, етнографічну чи краєзнавчу інформацію. Сільські ж глибинки чи невеличкі містечка не можуть похизуватися великою кількістю таких науковців, тому спрагу знань щодо історії рідного краю людям допомагають утамувати бібліотеки – скарбниці всіх багатств людського духу.

Список використаних джерел

1. Буренок Н. Берегти багатющу історію нашого Поліського краю / Ніна Буренок, Олена Терещенко ; фото Ніни Буренок, Олени Куннової // Світ-інфо. – 2020. – 20 лют. – С. 4 : фот.
2. Вас не забуде рідний край! Вам – пам'ять світла. І в росі калина! // Промінь. – 2019. – 1 листоп. – С. 6 : фот.
3. Коваль В. Яку Чернігові щедрували [Електронний ресурс] / Володимир Коваль // Gorod.cn.ua : портал Чернігова. – Текст і граф. дані. – Режим доступу: <https://www.gorod.cn.ua/news/gorod-i-region/111149-jak-u-chernigovi-shedruvali.htm?fbclid=IwAR0c21Ugo4RNr7xvhKDRPGN1yadBHAmZeOMIH0ghb6-hRKz7YTMUpbfKCK> (дата звернення: 20.08.2020). – Назва з екрана.
4. Створення етнографічного музею в Чернігові відкладено // CHEline : новини Чернігова. – Текст і граф. дані. – Режим доступу: <https://cheline.com.ua/news/society/stvorennya-etnografichnogo-muzeyu-v-chernigovi-vidkladeno-212518> (дата звернення: 20.08.2020). – Назва з екрана.
5. Центр поліської автентики // Чернігівська міська бібліотека ім. М. М. Коцюбинського : сайт. – Текст і граф. дані. – Режим доступу: http://www.bibl-kotsubynskogo.edukit.cn.ua/proekti/centr_polisjkoj_avtentiki/ (дата звернення: 20.08.2020). – Назва з екрана.